ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ
ՏԱՐԵԿԱՆ $35·00
ՎԵՑԱՄՍԵԱՅ $18·00
SUBSCRIPTION
YEARLY $35.00
SIX MONTHS $18.00
Հասցէ.— 212 Stuart St., Boston, Mass. 02116
Հեռաձայն.— (617) 542-3650
77-ՐԴ ՏԱՐԻ No. 19194
Կիրակի, Փետրուար 8, 1976

ՀԱՅՐԵՆԻՔ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ, ՀԱՍԱՐԱԿԱԳԻՏԱԿԱՆ
ՀԻՄՆՈՒԱԾ 1899-ԻՆ — ESTABLISHED 1899

HAIRENIK
THE OLDEST ARMENIAN DAILY IN USA—
ISSUED DAILY EXCEPT MONDAY, THE DAY
FOLLOWING HOLIDAY & 2 WEEKS IN JULY
"SECOND-CLASS POSTAGE PAID AT BOSTON,
MASSACHUSETTS"
PUBLISHED BY HAIRENIK ASS'N, INC.
212 STUART STREET, BOSTON, MASS. 02116
Telephone (617) 542-3650
Vol. LXXVII No. 19194
Sunday, February 8, 1976

Библиотека
ՀՍՍՌ
им. А. Мясникяна

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

«ԵՒ ԵՂԵՒ ԼՈՅՍ»...

> Հայը հա՛յ է բոլոր պայմաններում՝ անկախ կրօնական իր դաւանանքից, ընկերային դիրքից կամ քաղաքական համոզումից: Եւ երբ Մխիթարը ասում էր թէ «կը սիրեմ ազգս եւ կը սիրեմ անոր օգտին աշխատիլ», միաժամանակ՝ «ըստ ամենայնի կը հպատակեցնեմ ինքզինքս Հռովմայ գահուն հնազանդութեան», ազգային գաղափարի հանրապարտադիր այդ սկզբունքն էր արտայայտում:
>
> ՍԻՄՈՆ ՎՐԱՑԵԱՆ

•

Մխիթար Սեբաստացիի ծննդեան երեքհարիւրամեակն է (1676 Փետրուար 7): Թուական մը՝ «արժանի գրոյ յիշատակի»: Ուրիշներ ի՞նչ կը ծրագրեն ընել, — չենք գիտեր: Վստահ ենք սակայն որ Մամուլը պիտի փորձէ յուշարարի իր դերը կատարել պատշաճ յարգանքով. ազգային գիտակցութեամբ եւ Հայու հպարտութեամբ:

«Հայրենիք»ի խմբագրութիւնը իր այսօրուան թիւը կը նուիրէ Մխիթարեանց Ուխտի յառաջապահ զինուորեալին, իրմով սկիզբ առնող ու մշակութային մեր կեանքին մէջ լայն ակօս բացող մտաւոր շարժումին: Երկրորդ թիւ մը պիտի յատկացնենք այս 300ամեակին, երբ Մեծ. Պոսթընի մէջ հրապարակային պաշտօնական հանդիսութեամբ մը նշուի Մխիթարին ծննդեան երրորդ դարադարձը՝ Վիեննա. Մխիթարեաններու Տան նախաձեռնութեամբ: Աւելորդ է ըսել, թէ այս երկու մասնաւոր թիւերէն անկախ՝ նաե՛ւ պարբերական ակնարկներով ու մեր աշխատակիցներուն կողմէ գրի առնուած յօդուածներով պիտի փորձենք ծանօթացնել Մխիթարի եւ Մխիթարեաններու դարաւոր վաստակը՝ 18րդ դարէն մինչեւ մեր օրերը:

•

Չենք անգիտանար որ Մխիթարի եւ իր միաբանութեան երկու հարիւր տարիներու մատենագրական, լեզուական, պատմական, թարգմանական, կրթական եւ — ընդհանուր բնորոշումով մը — մտաւոր վաստակը կարելի չէ ամբողջական սեւեռումի տակ բերել պարագայական «բացառիկ»ներով կամ պարբերական անդրադարձումներով:

Ինչ որ իրագործեցին իր միաբանակիցները 1700ական թուականներէ մինչեւ այսօր՝ Վենետիկն ու Վիեննան ունենալով կեդրոն, եւ լուսոյ վառարաններու ցանց մը հիւսելով բովանդակ հայկական սփիւռքի տարածքին վրայ, կը կարօտի հատորներու:

Եթէ պայմանները կը հարկադրեն եղածով գոհանալ կամ կարելին միայն փորձել, հետախոյզ հայ մարդը կրնայ սակայն դիմել անսպառ այն աղբիւրներուն՝ որոնք թուալով երկու հարիւրամեակներու ընթացքին դիզուած են մատենադարանային կեդրոններու եւ գրադարաններու մէջ, վկայելու համար Հայ Մտքի նախազարթօնքեան ճառագայթումին, ապա նաեւ մինչեւ մեր օրերու Մխիթարեան հերկին ու հունձքին մասին: Վաստա՛կ, որուն առաջին սերմնացանը՝ Սեբաստացին Մխիթար, ԺԸ. դարու մեր պատմութեան մէջ կը խորհրդանշէ լոյսի պաշտամունքն ու ազգային պայծառատեսութիւնը:

Հեւ ի հեւ սա տողերուն մէջ, ի վիճակի չենք այս հաստատումը ամրացնելու պատմական եւ մշակութային արժեւորումի համար անհրաժեշտ տուեալներու վրայ: Պիտի գոհանանք ընդգծելով որ 17րդ եւ 18րդ դարերու ճակատագրային մեր նեղմութեանց, ազգային խմբումներու այլայլումին, ընկերային-քաղաքական վերիվայրումներուն, տնտեսական քայքայումին, բայց մանաւանդ մտաւոր ամլութեան տխուր համայնապատկերին մէջ Մխիթար ամպրոպի մը պէս պայթեցաւ եւ Արեւմուտքի լոյսը բացաւ խաւարամած մեր հորիզոններուն վրայ:

Գաղտնիք չէ որ իր անունին եւ գործունէութեան շուրջ դաւանական ծայրայեղութիւններէ թելադրուած վերապահութիւններ կան. կը յիշատակուին դէպքեր եւ դրուագներ՝ որոնք աղերսուած են Հռոմէական առաքելութիւններու եւ Հայ. Եկեղեցւոյ փոխյարաբերութեանց ու կը միտին ստորագնահատել իր գործը:

Կը կարծենք որ խմբագրական այս նշմարին սկիզբ մեր ողբացեալ ընկերոջ՝ Սիմոն Վրացեանի մէկ վկայութենէն արտագրուած տողերը բաւական են, մերժելու համար արուեստական ամէն ճիգ՝ Մխիթարի եւ Մխիթարեաններու մտաւոր-մշակութային հարուստ վաստակը դաւանական նեղմութեանց ստուերին ենթարկելու:

«Հռոմայ գահուն հնազանդելու» ուխտին եւս — որուն հաւատարիմ մնաց ան իր հոգեւորական մարդու էութեամբ —՝ մատենագրական ու մշակութային մեր պատմութիւնը արժեւորումի ամէն փորձ պիտի հիմնուի անոր անփոխարինելի ժառանգութեան վրայ, անհատապէս թէ միաբանական իր հոյլով իրագործած նուաճումներուն վրայ, որոնց անդրադարձած են մեր աշխատակիցները՝ քիչ անդին տեղ գտած իրենց ակնարկներուն եւ վերլուծումներուն մէջ:

Մխիթար՝ Հայ Մշակոյթի «գահ»ուն ամէնէն յաւիտենական եւ անգին քարերէն մէկը եղաւ: «Երկնե՛ց»՝ որովհետեւ իր անձով թէ ուխտակիցներու յաջորդական սերունդներով յանձնառու եղաւ տառապանքի, թշնամանքի եւ հալածանքի բոլոր ձեւերուն. գրկանքի, ցաւի եւ հիասթափութեան իր ամէն դառն վայրկեաններուն մէջ իսկ անվհատ մնաց, ծառայեց եւ խիզախեց: Աստուծոյ հետ՝ Ազգին սիրով ապրեցաւ. կրօնքին ու եկեղեցիին հետ՝ գրին ու գրքին ծառայեց. խաւարամտութեան հակադրեց լուսապաշտութիւնը ու վէմը դարձաւ մշակութային խորանի մը՝ որուն առջեւ իր ուխտակիցները դարերէ ի վեր կը մաշին, — Հայութեան ընծայելու համար Մշակոյթի առաքեալներ. սերունդնե՛ր գրչի, մտքի, դաստիարակչական սերմնացանութեան:

Տասնըիններորդ դարու մեր վերածնութիւնը անըմբռնելի է առանց Մխիթարեանց Ուխտին:

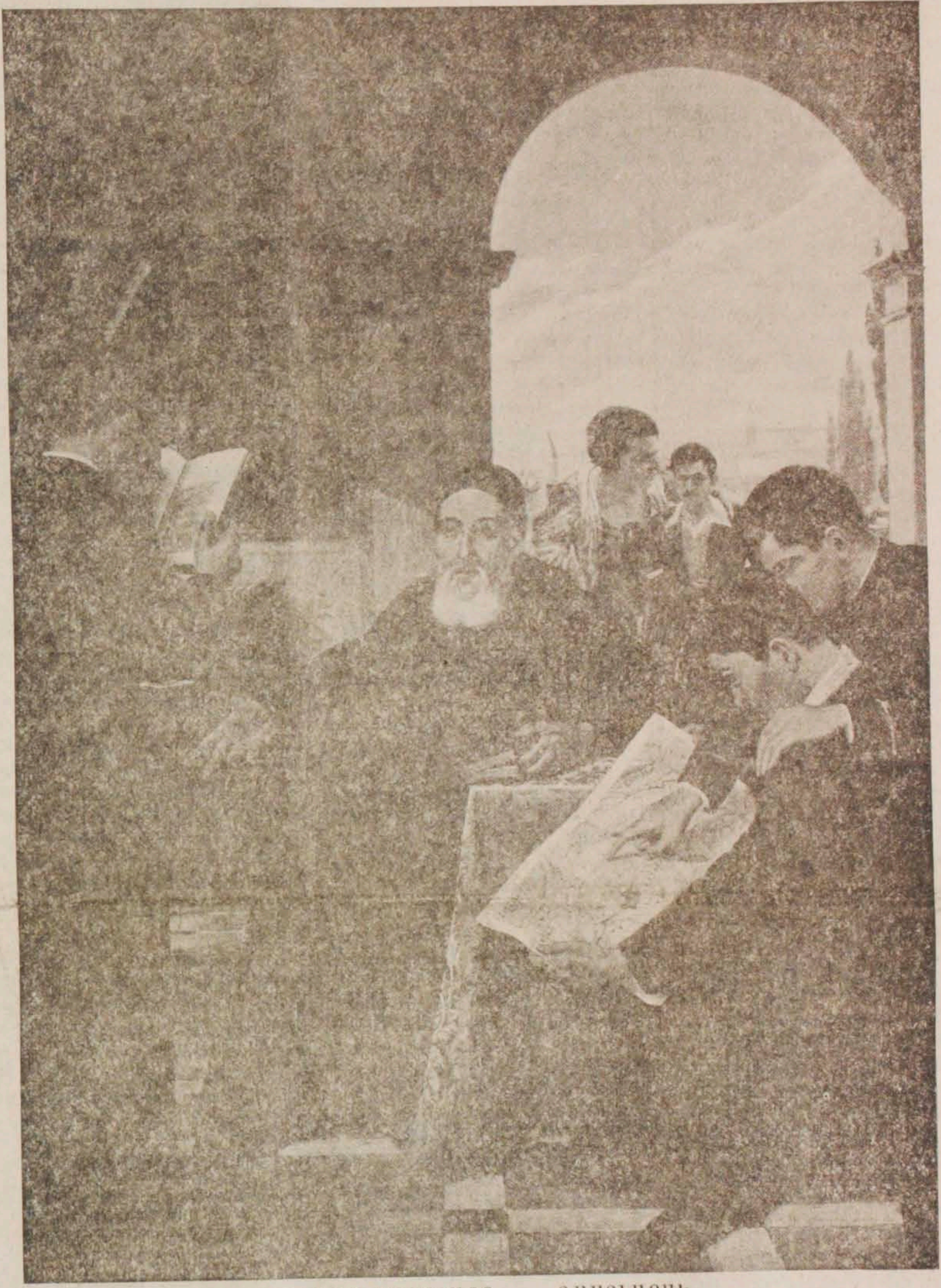

ՄԽԻԹԱՐ ԱԲԲԱՀԱՅՐ, — ԴԱՍՏԻԱՐԱԿ

Իւղանկար ԱՐԻԷԼ ԱՃԵՄԵԱՆԻ

ՄԵԾԱՐԱՆՔ՝ ՀՍԿԱՅԻՆ

ՇԱՒԱՐՇ ՆԱՐԴՈՒՆԻ

•

Իր ժամանակին մէջ մեծ, իր ժամանակէն ալ դուրս մեծ, այս հզօր միտքը՝ որ Մխիթար կը կոչուի՝ զիս կը շփոթեցնէ իր Գործին ահագնութեամբ:

Ա՛յն՝ զոր իր աշակերտները կ'անուանեն բաբունապետ *կամ* աբբահայր՝ *կը հանդիսանայ մեր պատմութեան մեծագոյն առաջնորդը, բառին արդիական իմաստով, իբրեւ վարիչ ոչ միայն մարդկային բազմութեանց, այլ եւ մտածման շարժումին: Կը բաւէ ուսումնասիրել իր վանքի ծրագիրը, դէմ յանդիման Մեծն Ներսէսի ծրագրին՝ որ պարզ հետեւութիւն մըն է Ս. Բարսեղի ծրագրին:— Մխիթարի Վանքը հայկական մանրանկար հանրապետութիւն մըն է, կարելի է նոյնիսկ ըսել՝ հայկական* քոզմոս *մը, իր ընկերային կազմաւորումով, բջիջային աշխատանքով եւ պատմա-փիլիսոփայական վարդապետութեամբ:*

... Ի՛նչ միտք է այս, Աստուա՛ծ իմ, մտքի ի՛նչ խորութիւն Սեբաստացի այս Հայուն մէջ, որ ոչ համալսարան է տեսած, եւ ոչ ալ խաղաղ ինքնաշխատութեան ժամանակ է ունեցած. ընդհակառակն երկրէ-երկիր՝ հալածական, խաւարին մէջ՝ թափառական, ապահովաբար գերագոյն ներշնչումով մը լեցուած, Մեծերուն մէջ Մեծ այս տաղանդաւոր Հայը կը խորհի հիմնել համալսարան մը(*), եւ, ձեռնարկած մէկ գործին (Բառգիրք) առաջադրութեանց մէջ, ուր կը դնէ իր սիրտը կարեկցահոս սուտակի մը պէս, բազմաթիւ գեղեցիկ մտածումներու կարգին, ցոյց կու տայ թէ ինչպէս կարելի է փրկել հայ լեզուն. «Զի թէ ոչ էր շնորհիւն մեզ Տեառն ըզ-

(Շար. էջ 4, սիւն. 4)

(*) Իր մեծարժէք Բառգիրքին յառաջաբանին մէջ Մխիթար կը յայտնէ թէ ձեռնարկած է այդ յոգնաշատ գործին իբրեւ «պիտանութիւն համալսարանին», — Վենետիկեան Միաբանութեան, իբրեւ «սպասաւորութիւն բանի Հայկազեան տոհմի»:

ՄԽԻԹԱՐ ԱԲԲԱՅ

. . . Ոսկի տառերով մատեանըդ ահա՛,
Մարդկութեան առջեւ շքեղօրէն բաց.
Հոն Աջն Աստուծոյ անունդ է գրած,
Եւ մարգարտաշար՝ շուրջն ալ անունիդ
Կարեր է ցեղիդ արցունքը վճիտ:

Ծովակն հայրենի շուրջդ կը ծփայ,
Ծիծառներ պանդուխտ կիլիկեան ափէն
Բերած են քեզի պտղունց մը հողիկ,
Որպէսզի յաւէտ կղզեակդ անդորրիկ
Ըլլայ մեզ համար նորոգ Հայկաշէն:

Ուխտի եմ եկեր այս քարին վրայ՝
Որուն տակ ահա երկու դար ննջած՝
Կ'արթննաս հիմա շունչով աղօթքի,
Կը կանգնիս դարձեալ Անհունին դիմաց,
Ո՞վ սրբանուէր հայրենի Ոգի:

Տաճար ու Մատեան,
Շքեղ, անըսպառ գանձերըդ եղան,
Անանցմէ ընդմիշտ մեզ կտակեցիր,
Զերդ յաւերժութեան կրակն արփաւէտ,
Ժամանակի սուրբ խորհուրդներուն հետ
Ճշմարիտ կեանքի սէրն արժանագիր:

Կանթեղը ոսկի
Զոր դուն վառեցիր սուրբ հայրենիքի
Անհուն կարօտով՝ այս օտար հողէն,
Պիտի յաւիտեան շողայ լուսաբով,
Լեցուելով ընդմիշտ արդար արցունքով
Հայոց երկինքի տրտում աստղերէն:

ԱՐՍԷՆ ԵՐԿԱԹ

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՓԱՂԱՆԳԸ

«Փաղանգ» կոչուած են պատմութեան մէջ, Մեծն Աղեքսանդրի ընտիր զինուորները, որոնք իրենց ժամանակի ամենէն լաւ պատրաստուած ու կորովի զինուորներն էին, եւ կարճ ժամանակէն գրաւեցին այդ օրերու ծանօթ աշխարհը:

Մեծն Մխիթարի պատրաստած փաղանգը՝ ոչինչ գրաւելու, այլ շատ բան տալու համար հաստատուած էր, տալու լո՛յս՝ Հայութեան, փարատելով զայն շրջապատող խաւարը:

Սակայն, խաւարը պարտութեան մատնելը ալ դիւրին գործ մը չէ: Կայսրութիւն մը երբեմն աւելի դիւրին կը տապալի, քան խաւարի անշօշափելի բռնակալութիւնը:

— Տգէտ մարդ մը մեռած մարդ մըն է,— ըսած է իմաստունն Սոկրատէս:

Սակայն, հեռ մը դպչի՛ր այդ «մեռեալ»ին, տես թէ ինչպէ՛ս կը կը հալածէ քեզ: «Երանի՛ «ողջ» ըլլար, եւ հետս շնորհիւ մը կռուէր», կը խորհիք:

Այդպէս, «մեռեալ»ներու բռնակալութեան դէմ կռուելու համար Մեծն Մխիթար, հակառակ իր անձնական դառնագոյն փորձառութեան, հաստատեց իր փաղանգը, որ Միաբանութիւն կոչուեցաւ: (Բառն ալ ինքնին որքա՜ն խորիմաստ, ազնուական եւ աստուածային... Եթէ միայն ա՛յս բառը իւրացնէինք ,սորվելով, դարձեալ բաւական էր:)

Լոյսի՛ զինուորներ՝ Մխիթարեան մը ո՛ւր որ երթայ, ճառագայթ մը կը մտնէ իր հետ, հայ կեանքէն ներս:

Միաբանութեան հրատարակած գիրքերը, որոնց հաշիւը չկայ, մեր ազգային գիտակցութեան տրուած անխուսափելի զարթուցիչ «հարուածներու» դեր կատարեցին:

Ինչ որ կը կատարէր Մխիթար իր միաբաններով, կարելի է մէկ խօսքով բերել ամփոփել.

— Արթնցի՛ր, հա՛յ ժողովուրդ: Գիտակցէ՛ պատմութեանդ, արժէքներուդ: Լոյսի՛ն եկուր, եւ թօթափէ՛ խաւարը: Դուն լոյսի՛ զաւակ, լոյսի՛ ծնունդ եղած ես:

Նկատի ունենալով իր անսովոր տառապանքներով լեցուն կեանքը, եւ հակառակ անոնց, իր աննուաճ կորովն ու առաքելութեան մը անխախտ հաւատարմութիւնը, Մեծն Մխիթարը կարելի է կոչել ո՛չ միայն Հայութեան, այլեւ համաշխարհա-

(Շար. 4, սիւնակ 3)

► ՄԽԻԹԱՐ ԱԲԲԱՀՕՐ ԾՆՆԴԵԱՆ 300–ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԹԻՒ (1676–1976)

Ս. ՂԱԶԱՐՈՒ ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ԿՐԹԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸ

Գրեց ԵՆՈՎՔ ԼԱԶԻՆԵԱՆ

•

Մեր ժամանակակից պատմութեան մէջ՝ քիչեր եղած են որ յաջորդաբար մեր նոր սերունդներուն վրայ — բովանդակ հայ երիտասարդութեան վրայ — ունեցած ըլլան աւելի մեծ, աւելի երկարատեւ, եւ աւելի ազգանպաստ ազդեցութիւն քան այն եզակի Հայը, Մեծն Մխիթար Սեբաստացին, որուն յիշատակը եւ գործը կ'ոգեկոչենք այս տարի, իր ծննդեան 300–ամեակին առթիւ:

Դժուար է մատնանշել մէկը որ աւելի դժնդակ պայմաններու տակ՝ աւելի նուիրուած ըլլայ հայ մանկտւոյն, անոր կրթութեան, վերելքին քան այն աննման դաստիարակը՝ բազմավաստակ Մխիթար Սեբաստացին:

ԺԷ. դարուն վերջերը՝ Թուրք – պարսկական պատերազմներու հետեւանքով, Հայոց Աշխարհը գրեթէ աւերակ դարձած էր եւ հայ ժողովուրդին վիճակը շատ անմխիթարական էր, երբ նախախնամութիւնը նոյն ժողովուրդին ծոցէն հանեց եզակի Հայ մը որ լոյս եւ գիտութիւն պիտի սփռէր իր ազգին մէջ,— ան Մեծն Մխիթար Սեբաստացին էր:

Մխիթար՝ սկսած Ս. Նշանէն, Էջմիածինէն, Սեւանէն — ու յետոյ Ս. Ղազարէն — աշխատանքի լծուեցաւ եւ հիմը դրաւ դաստիարակութեան նոր ըմբռնումի մը որուն ազդօգուտ ազդեցութիւնը եղաւ անչափ եւ անգնահատելի:

Մխիթար՝ իր հեռատես միտքով ծրագրած էր բանալ կրթական հաստատութիւններ, որովհետեւ մէկ կողմէն կը տեսնէր թէ ազգը գրեթէ բոլորովին զուրկ էր դպրոցներէ, եւ միւս կողմէն օտար վարժարանները հայ պատանին ազգին ծոցէն կ'առնէին: Հետեւաբար, իր նպատակն էր հիմնել վարժարաններ որոնց դասընթացքը համահաւասար ըլլար եւրոպական դպրոցներուն, միանգամայն հայ պատանիին տալով ազգային ոգի:

Առաջին ժամանակները շատ դժուար էր Թուրքիոյ մէջ վարժարան հաստատել, եւ այս պատճառաւ՝ միաբանութեան վարդապետները մասնաւոր տուներու մէջ դասեր կուտային եւ փոքրիկ խումբերով աշակերտներ կը հաւաքէին:

1800էն վերջն է որ Պոլսոյ մէջ (Բերա) հիմը կը դրուի ազգային առաջին վարժարանին Մխիթարեան Միաբանութեան ձեռքով: Հետագային, Մխիթարեան դպրոցներ պիտի տարածուէին գաւառները, գլուխ ունենալով Վենետիկոյ Մուրատ–Ռափայէլեան վարժարանը:

Մխիթար, այդ լուսաւոր դէմքը, եւ իր արժանընտիր յաջորդները որոնք հետեւեցան իր ծրագրած ճամբըն՝ յանձն առին ամէն զոհողութիւն եւ ամէն աշխատանք հայ երիտասարդութեան տալու արդիական գիտութեան հետ՝ ազգային ինքնագիտակցութիւն:

Դպրոցներ բացին: Ստորեւ ցանկը Վենետիկոյ (Ս. Ղազարի) Մխիթարեան Միաբանութեան դպրոցներուն: Աստղանշան կրող դպրոցները տակաւին կը շարունակեն իրենց ազգօգուտ գոյութիւնը: Իսկ միւսները՝ պարագաներու բերմամբ, բայց մանաւանդ աղէտներու պատճառաւ, հարկադրուեցան փակել իրենց դռները:

ԵՒՐՈՊԱՅԻ ՄԷՋ	
Եղիսաբէթուպոլիս, Թրանսիլվանիա	1746–1820
Վարատին, Հունգարիա	1749–1820
Սիրվիդ (Ֆրումասա) Հունգարիա	1797–1915
Փատովա, Իտալիա	1834–1846
Վենետիկ, Իտալիա (Մուրատ–Ռափայէլեան)	*1836 ——
Փարիզ, Ֆրանսա (Սամուէլ Մուրատեան)	1846–1870
Սեւր, Ֆրանսա (Սամուէլ Մուրատեան)	*1928 ——
ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ	
Ղարասու Բազար, Ղրիմ	1821–1918
Սիմֆերոպոլ, Ղրիմ	1850–1918
Թէոտոսիա, Ղրիմ	1860–1918
ՓՈՔՐ ԱՍԻՈՅ ՄԷՋ	
Կ. Պոլիս	1803–1811
Ղալաթիա (Կ. Պոլիս)	1808–1915
Բերա (Կ. Պոլիս)	*1808 ——
Քեափթարլու	1830–1884
Ախլցխա	1831–1844
Քաղկեդոն	1870–1915
Տրապիզոն	1871–1915
Պարտիզակ	1883–1915
Նիկոմիդիա	1887–1915
Մուշ	1852–1913
Մշոյ շրջակայ գիւղերը՝	1852–1913
Նորշէն	« «
Առինջ	« »
Ողունք	« »
Կեսարիա	1912–1915
Խարբերդ	1912–1915
Մալաթիա	1912–1915
Կարին	1912–1915
Մերսին	1912–1918
ԱՅԼ ԵՐԿԻՐՆԵՐՈՒ ՄԷՋ	
Սուրա, Պարսկաստան	1885–1891
Երուսաղէմ	1931–1933
Հալէպ, Սուրիա	*1913 ——
Աղեքսանդրիա, Եգիպ.	1936–1964
Պէյրութ, Լիբանան	*1948 ——
Պ. Այրէս, Արժանթին	*1956 ——
Որբախնամ ձեռնարկներ·	1918–1933
Պոնտոս—Կովկաս—	
Քաղկեդոն—Ֆիէսօ—Միլանօ	

Այս ցանկէն կը տեսնուի որ հայահոծ շրջաններու մէջ՝ Մխիթարեանները պատրաստած էին լայնատարած դպրոցական ցանց մը որ դժբախտաբար չհասաւ իր նպատակին Մեծ Եղեռնի պատճառով:

Մխիթար առաջինը եղաւ ըմբռնելու թէ այսօրուան երիտասարդութիւնը մեր վաղուան առաջնորդներն են, եւ թէ անհրաժեշտ է այդ երիտասարդութեան տալ առողջ ազգային դաստիարակութիւն որպէսզի անոնք ըլլան հայութեան թթխմորը:

Եւ Մխիթարեանները, հաւատարիմ իրենց կոչումին, անխոնջ այլ կանոնաւոր աշխատանքով՝ շարունակեցին այն գործունէութիւնը զոր հեռատեսութեամբ սկսած էր նոյն ինքն Մխիթար:

Հետեւեալ գլխաւոր կէտերուն մէջ կարելի է ամփոփել Մխիթարեաններու կրթական գործին ծրագիրն ու նպատակը·

ա) Ամէն հայ մանուկ իրաւունք ունի կրթութիւն ստանալու:

բ) Այդ կրթութիւնը, միջազգային մակարդակին հաւասար ըլլալով հանդերձ, ամբողջապէս պէտք է ըլլայ հայեցի առողջ եւ լուրջ դաստիարակութիւնով:

գ) Ամէն հայ պատանի որ այդպիսի կրթութիւն կը ստանայ՝ պարտ է, ըստ իր կարողութեան եւ հնարաւորութեան, ծառայել իր ժողովուրդին:

Որպէս դաստիարակ՝ Մխիթարեանները հաստատ համոզումն ունէին թէ այդպիսի պատրաստութեամբ օժտուած յաջորդական սերունդներու ընտրանի մը պատրաստելով, պիտի բարձրանար մեր ազգին մակարդակը եւ պիտի իրականանային անոր արդար ձգտումները:

•

Ս. Ղազարի հմայքը եւ ազդեցութիւնը, ալիքներու նման, տարածուեցաւ բովանդակ Հայութեան ամէն խաւերուն մէջ: Մխիթարի աշակերտները — իր աշակերտներուն աշակերտները — կայծ մը առնելով իրենց միաբանութեան հիմնադրին անշէջ կրակէն՝ հայութեան մէջ սփռեցին ազգասիրութեան հուրը:

Ազգասիրութիւն քարոզեցին: Ազգասիրութիւնը ստացաւ նոր իմաստ մը, նոր նպատակ մը, նոր ձեւ մը: Ամբողջ սերունդներ ներշնչուեցան Մխիթարեաններու համատարած կրակէն:

Հայրենիքէն հեռու՝ Մխիթար ապրեցաւ Հայրենիքին համար: Ազգը եւ Հայրենիքը դրաւ առանձին պատուանդանի վրայ: Մեսրոպին կամքը եւ Նարեկացիին հաւատքը առաւ իբրեւ մղիչ ոյժ, եւ հիմը դրաւ մեր գրական — եւ քաղաքական — վերածնունդին:

Կարդալով Մխիթարի եւ իր յաջորդներուն... Չամչեանի, Ինճիճեանի, Աւգերեանի, Բագրատունիի, Հիւրմիւզի, Ալիշանի, Ղաֆիկեանի, Հացունիի, Տէր Մովսէսեանի, եւ բազմաթիւ ուրիշներու գրութիւնները՝ ամէն նոր սերունդի հոգին եւ միտքը կը հրճուէր եւ անոնք կը ներշնչուէին այդ հայութեան աղբիւրէն, սկսելով Աբովեանէն մինչեւ Աճառեան ու մինչեւ Զարեան:

Մեր նախնիքներուն միտքն ու հոգին մեզի փոխանցելով՝ Մխիթար դանոնք լոյսին մէջ դրաւ ու միանգամայն հայու հանճարին ստեղծագործութիւնները ծանօթացուց արեւմուտքին ճաշակը, հոգին եւ յառաջդիմութիւնը մեր մէջ տարածեց: Մխիթար կրթական մեծ ծրագիր մշակեց եւ գործադրեց... Հայրենիքը բարձր տեսնել, հայրենիքը ողողել յուսով:

Մխիթար հասկցաւ որ հայութիւնը արթնցնելու համար իր դարաւոր քունէն՝ անհրաժեշտ էր ծրագրել եւ հաստատուն հիման վրայ դնել դաստիարակութեան գործը: Հայ պատանիին առջեւ լայն բացուեցաւ

(Շար. էջ 3, սիւն. 3)

► ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

«ՅԻՒՐՍՆ ԵԿ ԵՒ ԻՒՐՔՆ ԶՆԱ ՈՉ ԸՆԿԱԼԱՆ» ...

Ս. ՎՐԱՑԵԱՆ

•

Ծ.Խ. — Մխիթար Աբբահօր մահուան 200ամեակին առթիւ (1949), մեր ողբացեալ բազմավաստակ ընկերոջ՝ Սիմոն Վրացեանի «ՄԽԻԹԱՐ ԵՒ ԻՐ ԺԱՄԱՆԱԿԸ» խորագրուած լայնաշունչ մէկ տեսութենէն կարգ մը հատուածներ կ'արտատպենք ստորեւ, մեծ հոգեւորականին, դաստիարակին եւ Մխիթարեան Միաբանութեան տեսլապաշտ հիմնադրին ծննդեան 300ամեակին առթիւ:

Առանձնապէս, մեր այսօրուան թիւին մէջ տեղ կու տանք մեզմէ յաւէտ բաժնուած գրագէտ, հրապարակագիր եւ մտաւորական քանի մը յայտնի դէմքերու վկայութեանց:

Հայոց պատմութեան ամէնէն նշանաւոր դէպքերից մէկը եղաւ Մխիթարեան Միաբանութեան հիմնադրութիւնը ԺԸ. դարի սկզբին:

1701 թ. Սեպտ. 8ը, Միաբանութեան ծնունդի օրը, յաւիտեան անջնջելի պիտի մնայ մեր պատմութեան էջերում, իբրեւ ազգային վերածնութեան զարագլուխ: Եւ չափազանցութիւն չէ բնաւ, երբ ասւում է, թէ Մխիթարի գործով Հայոց պատմութեան մէջ մի նոր դարաշրջան բացուեց:

Մինչեւ այսօր էլ դեռ Մխիթարի անձին եւ գործին շուրջ ընդհանրական եւ բացարձակ առարկայական վերաբերում չկայ: Ոմանց համար նա Նախախնամութեան կամքով սահմանուած էր «դարձ»ի բերելու կրօնական ուղիղ ճանապարհից շեղուած հայութիւնը, եւ դրա մէջ է առաւելապէս նրա գործի մեծութիւնը: Ուրիշներ մերժելով, նոյնիսկ դատապարտելով Մխիթարի Հայաստանեայց եկեղեցու ներքին անդորրութիւնն ու միասնականութիւնը վրդովող գործունէութիւնը՝ ընդունում են նրա հայ մշակոյթին ու մտաւոր վերածնութեան մատուցած ծառայութիւնը: «Արտաքոյ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ չիք փրկութիւն» դաւանանքի ջատագովների աչքին՝ Մխիթարի պատմական դերը նսեմանում է: Հակառակ դաւանողների կողմից, ընդհակառակը, Մխիթար արդարացւում է, որպէս հայ ժողովրդին ուղղափառութեան ճիշդ ճամբան ցոյց տուող մեծ անձնաւորութիւն:

Երկու կողմերն էլ, ծայրայեղութեան երթալով, Մխիթարի անձին եւ գործին առարկայական գնահատութիւնը չեն տալիս ի հարկէ: Ինձ թւում է, որ Մխիթար ինքը լաւագոյնս բնորոշել է իր էութիւնը: Իր հրատարակած Աստուածաշունչի յիշատակարանում նա գրում է իր մասին.

«Որչափ կրնամ եւ որչափ որ կենդանի իմ, պիտի ջանամ աշխատիլ ազգիս հոգեւոր օգտին եւ շահաւէտութեան համար, բէեւ երբեմն հաւատոյ ճշմարտութեան համար մեղադրուած եւ արհամարհուած ըլլամ ոմանցմէ, եւ կամ միշտ արհամարհուիմ: Ուստի, թող գիտնան անոնք, ամէնքը, որոնք իմ վրաս կը մտածեն կամ կը խօսին, թէ ես, բէպէտ կը սիրեմ ազգս եւ կը սիրեմ անոր օգտին աշխատիլ, բայց անով սիրտս չի թուլնար Հռովմայ Սուրբ եկեղեցւոյ հաւատոյ ուղղափառ դաւանութենէն: Եւ փոխադարձաբար, բէպէտ ըստ ամենայնի կը հպատակցնեմ ինքզինքս Հռովմայ գահուն հնազանդութեան ներքեւ, ինչպէս, օրինակ տուաւ ինծ մեր Սուրբ Հայրը Գրիգոր Լուսաւորիչ, բայց անով երբեք չի թուլնար իմ սէրը եւ աշխատելու ջանքը յօգուտ ազգիս, բէեւ նա զիս քամահէ այդպիսի հնազանդութեան համար»:

Մխիթար երիտասարդ հասակին շրջագայելով Հայաստանի մէջ, իբրեւ մտաւոր ու հոգեկան բարձր առաքինութիւններով օժտուած անհատականութիւն, նա ականատես եղաւ հայ ժողովրդի անպատում թշուառութեան եւ հայ եկեղեցականութեան բարոյական անկեալ վիճակին: Այդ տարիներին արդէն նրա մէջ արմատ ձգեց հայութիւնը լուսաւորելու եւ նրա բարոյական կորովը բարձրացնելու միտքը, որ այնուհետեւ դարձաւ նրա կեանքի նպատակը: Սարկաւագ, ապա վարդապետ՝ նա գերագոյն ճիգ թափեց Հայոց եկեղեցու սահմաններում հասնելու առաջադրած նպատակին: Եւ եթէ, ի վերջոյ, ստիպուած եղաւ հեռանալ դէպի Եւրոպա, հոն հիմնելու հայ ազգի վերածնութեան խարիսխը, դրա պատճառը միայն ժամանակի անողոք պայմաններն էին: Մխիթարն էլ, ինչպէս ամէն անհատ, իր ժամանակի եւ պայմանների ծնունդ էր: Բացառիկ հանճարներն են միայն, որ կարողանում են ժամանակի պայմաններից վեր կանգնել: Եւ Մխիթարը, անկասկած, դրանց կարգին էր պատկանում:

... Կենսագիրները Մխիթարին ներկայացնում են, սովորաբար, իբրեւ կրօնական մտահոգութեամբ յափշտակուած, ճգնողական կեանքի ձգտող եւ հաւատի համար նահատակուելու պատրաստակամ մի անձնաւորութիւն: 15 տարեկան հասակում ձեռնադրուելով սարկաւագ՝ նա իր կրօնական զգացումներից դրդուած լոյս է փնտռում Էջմիածնում, ապա Սեւանի ու Բասենի վանքերում, շրջում է քաղաքից քաղաք եւ ոչ մի տեղ չի գտնում փնտռածը: 20 տարեկանին արդէն աբեղայ՝ նա շարունակում է որոնումները եւ ամէն տեղ բախւում է տգիտութեան, մտաւոր թշուառութեան, չկամութեան եւ գռեհիկ վերաբերմունքի նրանց կողմից, որոնք կոչուած էին ժողովուրդը հովուելու, լուսաւորելու եւ դաստիարակելու: Նրա անհանգիստ միտքը եւ երկնային ոգին ոչ մի տեղ գոհացում չեն գտնում:

Ինձ թւում է առնուազն չափազանցութիւն՝ միայն կրօնական մտումներով բացատրել Մխիթարի

(Շար. էջ 4, սիւնակ 3)

---

(1) Հ. Յ. Թորոսեան «Վարք Մխիթար Աբբայի», էջ 448:

•

ՄԽԻԹԱՐ ՀԱՆՃԱՐԸ

ՍՏԵՓԱՆ ՇԱՀՊԱԶ

... Երբ հայ միտք մը, հայ սիրտ մը եւ հայկական գրական – գեղարուեստական գործեր ներկայացնելու աշխատանքը ստանձնենք, սովորութիւն ունինք զանոնք օտարներուն հետ բաղդատելու՝ անոնց արժէքը, նոյնիսկ երբեմն իմաստն ալ գնահատելու, սահմանելու համար: Այս սովորութիւնը ընդհանրացած է այլեւս մեր մէջ:

Ճի՞շտ է այս:

Թերեւս հիմա առենը չէ զայն քննադատելու. բայց ես շատ փնտռեցի ու չկրցայ գտնել օտար պատմութիւններու մէջ դէմք մը՝ որ կարենար նմանիլ մեր Մխիթարին: Իրմէ աւելի հռչակաւորներ՝ միջազգային իմաստով, անշուշտ շատ կան. բայց իրեն նմանող՝ երբե՛ք: Ընդհանրապէս, եթէ ոչ միշտ, այս հռչակները ծաւալ ստացած են իրենց երկրին կամ ժողովուրդին թուական մեծութեանը համեմատ: Նափոլէոնն անգամ՝ հակառակ իր հսկայական հանճարին բազմաթիւ կողմերուն, հաւանաբար ո՛չ մէկ հետք պիտի կրնար ձգել միջազգային պատմութեան մէջ, եթէ ապրէր իր փոքրիկ հայրենիքին՝ Քորսիքայի մէջ, ու չդառնար Ֆրանսացի· այսինքն՝ չունենար կարելիութիւնները Ֆրանսայի ընդարձակ կրկէսին:

Կամքի տեսակէտով՝ կարելի է, թերեւս, Մխիթարը բաղդատել Մաժելլանի եւ Տօքթ. Նանսէնի հետ. որովհետեւ այս երկուքն ալ անյուսահատ պայքարողներ եղան, ունենալով հաւատք՝ իրենց հետապնդած նպատակներուն յաջողութեանը մէջ: Սակայն Մաժելլանի առաջադրութիւնը երկիր մը, հողամաս մը գտնելն էր, իսկ Տօքթ. Նանսէն եղաւ, ճիշդ է, ամէնէն յանդուգն բեւեռախոյզը ու իր հասուն տարիքին փրկեց անթիւ կեանքեր, եղաւ նաեւ արդարասէր, հայրենասէր, ու օրինակելի դէմք մը, դմայլելիօրէն օրինակելի դէմք մը, բայց այս երկու հանճարեղ մարդերն ալ աւելի, շա՛տ աւելի լայն միջոցներ ունեցան քան հայ Սեբաստացին, եւ երբեք անոնց կամքն ու հաւատքը չենթարկուեցան այս համեստ հայուն կրած տառապանքներուն ու խոչընդոտներուն փորձութեանց: Եւ, վերջապէս, ո՛չ ոք, իրեն չափ, Լոյսին մէջ տեսաւ փրկութիւնը իր ժողովուրդին:

Ամէնէն աւելի՝ իր դէմքին, իր լուսապայծառ դէմքին, իր հոյակապ պայքարին, իր յաւիտենական գործին ա՛յս երեսը գծելու է: Ամէնէն առաջ, ամէնէն աւելի այս երեսը գծելու է՝ ներկայ սերունդին համար,

(Շար. էջ 4, սիւնակ 1)

«ՀԱՅՐԵՆԻՔ»Ի ԹԵՐԹՕՆԸ ԹԻՒ 79

ՄԱԼԽԱՍ

•

ԶԱՐԹՕՆՔ

Ա. ՀԱՏՈՐ

«— Լաւ, — կը պատասխանեմ, — երբ ընկերդ գայ, կը հեռանանք:

«Տնեակ մը նստուկ ալ դուրս տալէ վերջ, Վազօն սկսաւ հրացաններ երկնցնել ծակէն դուրս:

«— Նստուկ չմնա՞ց, — կը հարցնեմ:

«— Տնեակը բոլորովին մաքրեցինք, — կը ծիծաղի Վազօն. — քանի մը հրացաններ կային անկիւն մը դրուած, անոնք ալ տանինք որ օրը չմնան:

«Մօտ տասնեւչորս հրացան վերցուցինք: Երբ Վազօն եւ ընկերը դուրս ելան ծակէն, մեր միւս զինուոր ընկերն ալ վրայ հասաւ: Սատիկ ջղայնացած էր խեղճը եւ անկարող՝ կեցած տեղը կանգնելու, կը խնդրէր որ անմիջապէս հեռանանք: Առանց աճապարելու, պատի քանդուածը դէշ աղէկ կը ծածկենք մեծ քարերով, այնքան մը, որ գիշերով աչքի չզարնէ, եւ երկու զինուորները հետներս վերցուցած՝ կը հասնինք փուրկոններու մօտ:

«Ժամը գիշերուան տասներկուս եւ կէսն էր: Մեր ընկերներէն երկուքը յոյն որմնադիրները տարին քաղաք, ուր տան մը մէջ պիտի պահէին մինչեւ երեկոյ: Մեր երկու զինուորներուն զգեստները փոխելով՝ Ներսէսի հետ ուղարկեցինք քաղաք, նախօրօք պատրաստուած թաղստոցներու մէջ քանի մը օր պահուելու, մինչեւ որ կացութիւնը պարզուէր:

«Վազօն եւ ես ալ մեր ընկեր փուրկոնճիներու մօտ նստած՝ ճամբայ ելանք: Քաղաքի շուրջը լայն շրջան մը ըրինք, ու ապա երկաթուղագիծը կտրելով՝ երկու ժամէն մօտեցանք Փոքր Ղարաքիլիսէին: Ճամբուն երկու կողմերը արտերու կանաչ ցորենը բարձրացած՝ առաւօտեան քամիէն կը խշխշար: Մէկ ալ ճամբու կողը նստած, անորոշ ստուեր մը տեսանք, որ կ'երեւի մեզ տեսնելուն՝ բարձրացաւ ու կաղալով եկաւ եւ կանգնեցաւ ուղիղ ճամբուն մէջտեղը, կարծես մեր ճամբան կտրելու համար:

«— Սեդրա՛կ, — ձայնեց Վազօն՝ կարգադրելով որ փուրկոնները կանգնին. — Սեդրա՛կ:

«— Ես եմ, Վազօ: Տօ էս որքա՞ն սպասեցինք: Հը, աղջի՞կ ես, թէ մանչ, — հարցուց կաղը, որ գիւղի ուսուցիչն էր:

«— Մանչ, եւ սալանի պէս մանչ, — հպարտութեամբ պատասխանեց Վազօն՝ փուրկոնէն վար ցատկելով:

«— Հէ՛յ, հէ՜յ . . . , — մէկ ալ ձայնը գլուխը ձգած կանչեց Սեդրակը:

«Շիտակը ես անմիջապէս չհասկցայ, թէ ինչո՞ւ համար էր այդ տարօրինակ կանչը: Բայց վայրկեան մը չանցած, գլխի ինկայ: Ուսուցչի կանչի վրայ՝ ճամբու երկու կողմերու կանանչ արտերը կարծես հրաշքով մը կենդանացան: Մինչ այդ, արտերու մէջ թաքնուած բազմութիւնը, որ կէս գիշերէն կ'սպասէ եղեր, այդ պայմանադրական նշանի վրայ ստուերներու նման չորս կողմէն կը բարձրանայ ու կը շրջապատէ փուրկոնները: Ոչ մէկ խօսք, ոչ մէկ աղմուկ, կարծես աննիւթ ստուերներ ըլլային: Տասնեակներով բազուկներ կ'երկարին դէպի փուրկոնները:

«Երիտասարդ, ալեւոր, կին ու երեխայ կարծես օղակ կազմած լինէին մեր շուրջը: Նստուկ մը վերցնողը անմիջապէս կ'անհետանար խաւարի մէջ:

«— Այ ձեր հոգուն ղուրպան, — Վազօն կը քաջալերէր խումբ մը երեխաները. — չէ, նստուկը շատ ծանր է ձեզի համար, — ու մէկ մէկ հրացան կը դնէր անոնց ուսերուն, — տէ՛, ձեզ մատաղ, վազեցէք՝ տեսնեմ:

«Շատ յստակ գաղափար չունիմ թէ չորս փուրկոնները ինչպէ՞ս դատարկուեցան: Կարծես իրական թալան լինէր: Կէս ժամ չանցած՝ ամէն ինչ մաքրուած էր: Դատարկ փուրկոններով Ղարաքիլիսէ մտանք»:

— Տէ՛, ապրի՛ք, Աստուած վկայ, տղամարդու գործ է ըրածնիդ, — ոգեւորուած բացագանչեց Հըրայրը:

— Իսկ փուրկոնները ի՞նչ ըրիք, — հետաքրքրուեցաւ Սարգիսը:

— Ի՞նչ պիտի ընէինք որ: Կէս օրուան մօտերը, գիւղացիները լեցուեցան փուրկոններու մէջ եւ երգելով ու տավուլ զուռնայով քաղաք իջան, որպէս թէ քաղաքէն հարս բերելու համար:

— Ուրեմն ոչ ոք չձերբակալուեցա՞ւ, — ուրախացած հարցուց Կարօն, — ա՜յ, յաջողութիւն եմ ըսեր . . .

— Առայժմ ոչ ոք: Առտու կանուխ ոստիկանութիւնը թէեւ Գէորգեանը եւ քանի մը երիտասարդներ ձերբակալեց, բայց յաջորդ օրը ստիպուած եղաւ արձակելու: Գէորգեանը խելօք խաղ մը խաղաց ոստիկանութեան գլխուն: Առաջուց գիտնալով գլխուն գալիքը, այդ գիշեր տանը հրաւէր էր սարքած: Եւ ո՞վ հրաւիրէ որ հաւնիք: Այն բոլոր հայ երիտասարդները, որոնք ոստիկանութեան աչքին կասկածելի կը համարուին, եւ ասոնցմէ զատ շըրջանային վարժարաններու ռուս տեսուչը, իր պաշտօնավարած վարժարանի հայատեաց վարիչը եւ դատարանի ռուս աւագ դատախազը, բոլորն ալ քաղաքի մէջ յայտնի անձնաւորութիւններ: Մինչեւ առաւօտեան ժամը չորսը լաւ քէֆ մը ըրած են: Յաջորդ օրը, երբ Գէորգեանն ու ընկերները կը ձերբակալուին, այդ ռուսները ստիպուած կը լինին վկայել թէ՝ մինչեւ առաւօտեան ժամը չորսը միասին եղած են:

— Իսկ Պարոնովէ՞ն ինչ լուր, — մտահոգուած հարցուց Պաստամեանը:

— Ամբողջ մեղքը ծանրացեր է մեր երկու փախստական զինուորներուն վրայ, մէկ ալ վրացի զինուորին, որ անոնց գործակիցը կը համարուի: Անշուշտ պահակագունդը անմիջապէս փոխուեր է, Պարոնովն ու ենթասպան ալ յանձնուած են զինուորական դատի, որ պարզապէս ձեւական նշանակութիւն ունի:

► ՄԵԾԻՆ ՄԽԻԹԱՐԱՅ ԾՆՆԴԵԱՆ 300–ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԹԻՒ

ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐ՝

ԳՈՒՐԳԷՆ ՄԽԻԹԱՐԵԱՆԷ

•

... Մխիթարեանները, տարակոյս չկայ, աւելցուցին բան մը հայ գրականութեան վրայ: Ի՞նչ էր ԺԶ. եւ ԺԷ. դարերու մեր գրականութիւնը, եթէ չհաշուենք աշուղական երգերու մնացորդները եւ պատմական, կրօնական եւ ուղեգրական հատուկտոր գրութիւններ: Նաղաշ Յովնաթան իր սիրոյ, ուրախութեան եւ վայելքի երգերով. Յովհ. Երզնկացի, մահուան ու պատմական երգերով, ամէնէն նշանաւորները յիշելու համար: Յետոյ, անծանօթ աշուղներէ մնացած մէկ քանի չքեղ կտորներ, որոնք աւելի ժողովրդական ստեղծագործութիւններ են: Այս բոլորը գրական կտորներ անշուշտ, հատուկտոր երգի պատառիկներ, որոնք բեկորներ էին անձնական փորձերու եւ ստեղծագործութիւններու: Ասոնք, սակայն, գրականութիւն մը չէին կազմեր: Գրականութիւնը անձնական դրոշմ ունենալով հանդերձ, ազգային է եւ համատարած, ընդհանրական: Մխիթարեանները, առաւելապէս, դարձուցին զայն համազգային: Նախ՝ դասական հեղինակներու գործերը տպեցին եւ տարածեցին ազգին մէջ, անոր ուշադրութեան դարձնելով անցեալը՝ իր լոյսովն ու ստուերովը: Յետոյ, մեկնաբանութիւններով լուսաւորեցին ժողովուրդին միտքը եւ կրթեցին ճաշակը. տուին անոր դասական հայերէնի եւ մատենագրութեան ճաշակը: Փնտռեցէք հայ խոնարհ ու հին ընտանիքներու տուները եւ հոն պիտի գտնէք Խորենացի մը, Եղիշէ մը, Նարեկ մը եւ Բագրատունիի եւ Ալիշանի գործերէն մէկ երկու հատ: Մխիթարեանները մթնոլորտ ստեղծեցին եւ գիտենք, թէ ի՛նչ մեծ նշանակութիւն ունի ան, գրական ստեղծագործութիւններու համար: Այս հրատարակութիւններուն հետ, ինքնագիր գրուածքներ, քերթուած, դիւցազներգութիւն, վէպ, թատրոն, եւ այլն, որոնք յղկեցին հանրութեան միտքը եւ տուին գեղեցկութեան ըմբռնումը. յուզեցին սրտերը եւ լեցուցին յոյսով եւ ուրախութեամբ, ինչպէս սիրով ու հպարտութեամբ:

Գրական այս ընդհանուր գործունէութեան մէջ, մասնաւոր եւ գլխաւոր տեղ մը կը գրաւէ թարգմանական գրականութիւնը, որ լայն պատուհան մը եղաւ եւրոպական մտքին ու մշակոյթին վրայ: Նախ՝ դասական հեղինակները թարգմանուեցան, յոյն ու լատին, ապա ֆրանսական, անգլիական, իտալական ու գերմանական հին ու նոր հեղինակներէն շատեր: Մեծ եղաւ թարգմանութիւններու նպաստը թարգմանիչներուն, թէ ընթերցողներուն համար: Առաջինները ընտելացան համաշխարհային արժէքներուն եւ ջանացին տալ հայերէնով հարազատօրէն, ինչ որ յոյնն ու հռոմէացին կամ եւրոպացի գրողները կրցեր էին տալ. այս ջանքն իսկ մտքի ճկունութիւն տուաւ իրենց, լեզուի գունագեղութեան հետ, հարթելով ստեղծագործութեան ճամբաները: Ինչ կը վերաբերի ընթերցողներուն, անոնք ալ մեծութիւններու հետ դէմ դիմաց եկան. իրենց հոգիին մէջ մշակելով բարձրագոյն գեղեցկութիւններու ըմբռնումը եւ կարօտը:

Բագրատունիի Հայկ Դիւցազնը, Ալիշանի քերթողութիւնը, Հիւրմիւզի եւ ուրիշներու թարգմանութիւնները եւ ինքնագիր գործերը հայ միտքը բարձրացուցին եւ հայ գրականութիւնը դարձուցին նուաճումներու դաշտ:

Բագրատունիի թարգմանութիւնները, ինչպէս Հիւրմիւզինը, առաջին անգամն ըլլալով դասական մեծ հեղինակներու գործերը հայացուցին, իրենց լեզուական գեղեցկութեամբ, մտածումներու հարազատութեամբ եւ բարձր գաղափարականութեամբ: Ո՛չ Հոմերոսը յոյն մնաց, ոչ ալ Ֆէնելոնը Ֆրանսացի, իրենց գործերով դարձան ըլլալով հայ մտքի անդաստանի վեհաշուք մշակներէն, խառնուելով Եղնիկներու, Եղիշէներու եւ Խորենացիներու փաղանգին:

Ալիշան իր հայրենասիրական քերթուածներով, ինչպէս իր ինքնուրոյն շունչով ու մտերմութեամբ՝ իր ժամանակը լեցուց հայրենաշունչ զգացումներով եւ բանաստեղծական սարսուռով:

Ի՞նչ նշանակութիւն ունի կէս դար եւ աւելի տարիներ ետք մեր ունեցած վերապահութիւնը, յանուն յաւիտենական արժէքներու եւ տարտամ ստորձանաչափերու: Յաւիտենական արժէքներ չկան: Կան գիծեր ու կարգ մը տարրեր, բայց ոչ իբր ամբողջութիւն, թէ իսկ յաւիտենական համարուած գործերուն մէջ: Հոմերոսի կամ Վիրգիլիոսի գործերը կը խանդավառե՞ն այսօր ընթերցողները այնպէս, ինչպէս հին օրերուն. նոյնիսկ մէկ կամ աւելի դարեր առաջուան ընթերցողները: Շէյքսփիրն իսկ բազմաթիւ ուղղումներու եւ կրճատումներու չէ՞ ենթարկուած: Համլէթը, այնքան պանծացուած, իր տանելին քանի մը օր կը տեւէր, իբր բեմադրութիւն. այսօ՞ր... Բաւական է երկու ժամը, գոհանալու համար իր գեղեցկութեամբ:

Բագրատունիի Հայկ Դիւցազնէն կարելի չէ՞ կազմել սեղմ ու չքեղ հատոր մը, առնելով ամէնէն արփուէտ էջերը: Ալիշանէն կարելի չէ՞ կազմել քերթուածներու փունջ մը, որ ապրի ժողովուրդին հետ, որ չմեռնի, որքան որ կ'ապրի հայ լեզուն:

«Այ իմ յուսնակ գեղեցիկ,
աստուածավառ դու լապտեր,
Զոր առաջնորդ գիշերոյ դրաւ
յերկինս իմքըն Տէր»...

Կարելի՞ է սիրտերը փակ պահել այս բառերէն ծորող քաղցրութեան առջեւ. կարդալ ու անցնիլ հայ լեզուի այս գեղեցկութիւնը, ա՛յնքան սրտագին շեշտով գրուած:

Այս բոլոր գործունէութեանց մէջ, կարեւորը այն է՝ որ մարդիկ «անձինք նուիրեալք» ճշմարտօրէն, կրցած են իրենց դարը յեցնել իրենց հոգիովն ու միտքովը եւ իրենց դրոշմը դնել ազգային վրայ: Այո՛, պահպանողական քիչ մը, դժբախտաբար, ըլլայ լեզուի, թէ գիտութեան մէջ, բայց կը բացատրուի երեւոյթը, որովհետեւ շատ սիրողները միշտ ալ պահպանողական կ'ըլլան... Ի՛նչ ալ ըսենք, ի՛նչ վերապահութիւն ալ ընենք, երկու հարիւր տարուան վաստակ մը անհուն ու անչափելի բարիք մը եղած է հայ գրականութեան ու մշակոյթին համար:

Մխիթարի գործին մեծութիւնը՝ իր ոգիին մէջ է: Իր կազմակերպուած ու մշակուած ծրագրով աշխատանքին մէջ: Հայ գրականութիւնը, այսինքն հայ մտքի գործը, անոնք կրցան անհատական սահմաններէն դուրս բերել եւ բարձրացնել եւ դարձնել ազգային գործ: Հաւատքի ու հանճարի մարդ միանգամայն, անոնք կրցան ընդգրկել հայ միտքն ու մշակոյթը, իրենց բոլոր ճիւղերով: Անոնք կրցան նաեւ հետաքրքրութիւն ու սէր արթնցնել մեր հին ու նոր լեզուին, մշակոյթին, պատմութեան ու գրականութեան շուրջ եւ կրցան եւրոպական միտքը մօտեցնել հայ կեանքէն ներս ու այս բոլորը տանիլ ժողովուրդին: Մխիթարի ոգին լուսաւորութեան ոգի մը եղաւ, գիտումնաւոր, օգտապաշտ ու ժողովրդական:

Ամէն բան ժողովուրդին համար... ա՛յս է եղած իր գերագոյն ձգտումը եւ յաջողած է իր այդ ձգտումին մէջ:

Գիտնալու համար իր կատարած դերին նշանակութիւնը, ջնջեցէք պահ մը գոյգ Միաբանութիւնները իրենց գործով ու գործունէութեամբ. ի՛նչ աղքատութիւն պիտի տիրէր երկու դարերու մեր կեանքին մէջ... Պոլիսը, Մոսկուան, Թիֆլիսը, Էջմիածինը եւ Երուսաղէմը պիտի բաւէի՞ն, որոնք իրենց կարգին շատ բան կը պարտին Մխիթարեան գոյգ վանքերուն ու անոնց վանականներուն:

Եւ մտածեցէք, որ այս աշխատանքը կը շարունակուի դեռ ոչ միայն վանքերուն մէջ, այլեւ վանքերէն դուրս: Վանականներու եւ աշխարհականներու կողմէ, նոր մատուրականներու կողմէ, Մխիթարեան կրթական հաստատութիւններէն ծլարձակուած: Հարուստ է շարքը Մխիթարի աշխարհական հետեւորդներուն, սկսելով Պէշիկթաշլեանէն

(Շար. էջ 4, սիւնակ 5)

ԼՈՒՍԱՆՈՐՈԳ ՄԽԻԹԱՐ

Արեւներու եւ աստղերու բոցերէն
Ըզքեզ կերտեց իմին Աստուած,
Եւ դուն չեղար մեզի պէս մարդ հողեղէն
Այլ մըշտնջեան լուսաբաց:

Բացիր թեւերդ ինչպէս արծիւ անվեհեր
Հորիզոններ վարդածիր,
Բարձրանալով քան Արարատն ալեհեր՝
Լոյսն երկինքէն մեզ բերիր:

Ազատութեան ու կըրօնքի խորանին
Դուն քահանայ եւ նըշխար,
Օրհնեց Մեսրոպ եւ հուրն իջաւ Նարեկին,
Անունդ եղաւ գաղափար:

Ես կը պաշտեմ աստուածութիւնն հոգիիդ,
Կը խոնարհիմ հետքերուդ,
Յորդ արցունքներդ եղան ինչպէս օրհնեալ շիթ
Մեր սըրտերուն ծարաւուտ:

Ու շուշաններ, վարդեր բուսան անթառամ
Զորս գետերու ափերուն,
Նոր սերունդներ, կոյսեր ելան ոսկեծամ
Նաւասարդեան օրերուն:

Ու կապեցին ոսկի նարօտ լեռնէ լեռ
Լիճերն եղան ծիրանի,
Հին վանքերու զանգակներուն երգն անմեռ
Բոմբիւն եղաւ պայքարի:

Պարզեցիր դուն խաչն ու Մատեան դըրօշակ
Օրերն ինչպէս Վարդանի,
Ուր որ կ'անցնէր լոյսի բատուերդ հերարձակ
Փառքն էր կարծես Տիգրանի:

Հայրապետներ, մարտիրոսներ կազմեցին
Գըլխուդ պըսակ երփներփեան,
Եւ քու կուրծքիդ ոսկեքանդակ *Եղիշին*
Արշալոյս է անվախճան:

Նոր սերունդներ յաղթանակի շարքերով
Յորձանք տուին եւ եկան,
Դու Մըխիթար ջահր ձեռքիդ հաւատքով
Ցոյց տուիր միշտ Հայաստան:

Բացին ծովեր եւ ալիքներ ճանապարհ
Անհորիզոն տենչանքի,
Ու ցոյց կու տան հեռուն հիմա սուրբ Ղազար
Ինչպէս բազին հայրենի:

Շուրջդ բոռնած երկու հարիւր տարիներ
Հազար զունեան պարունակ,
Երգն է լոյսի Արազածի սարէն վեր
Ուր չի մարիր արեգակ:

Հ. ՎԱՀԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ

Ս. ՂԱԶԱՐՈՒ ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ԿՐԹԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸ

(Շար. էջ 2–էն)

պատուհանը հայ պատմութեան: Իր առջեւ պարզուեցաւ համայնապատկերը հայ անցեալին՝ իր բոլոր ճոխ գոյներով, լոյսերով ինչպէս նաեւ ստուերներով: Եւ այսպէս՝ հայ երիտասարդութեան վրայ գրուեցաւ հայութեան դրոշմը:

Ու Մխիթարեան վարդապետներու հայրենավառ շունչին տակ՝ այդ վարժարաններէն շրջանաւարտ՝ հայ ոգիով տոգորուած շարան շարան բազմահազար սաներ կատարած են ակնառու դեր մը ազգային կեանքի մէջ, ամէն տեղ ու ամէն ժամանակ պանծացնելով մեր ցեղին յատկութիւնները եւ բարեմասնութիւնները:

Անոնցմէ կարեւոր մէկ մասը — ծառայելով հայ լեզուին, գրականութեան, մշակոյթին եւ տոհմիկ ոգիի զարգացման — նուիրուեցան հանրային գործունէութեան իբր գրագէտ, ուսուցիչ, գեղարուեստագէտ եւ քաղաքական գործիչ:

Հայութիւնը չի կրնար մոռնալ թէ վերջին մէկ ու կէս դարու շրջանին՝ այդ վարժարաններուն մէջ սնած ու ներշնչուած են հայ մտքի եւ արուեստի բազմաթիւ վաստակաւոր ներկայացուցիչներ:

Ցանկը երկար է: Գաղափար մը կազմելու համար այդ պատկառելի հունձքին որակին եւ քանակին, բաւարէ՝ անունները այդ փաղանգէն մէկ մասին որոնք ծառայած են ազգային զանազան մարզերու մէջ:

ԳՐԱԿԱՆ

Մարկոս Աղաբէկեան, Մկրտիչ Պէշիկթաշլեան, Սրապիոն Թղլեան, Մկրտիչ Աճէմեան, Թովմաս Թէրզեան, Յովհաննէս Հիսարեան, Մատթէոս Մամուրեան, Գէորգ Ապտուլլահեան, Յակոբ Ոսկան, Ստեփան Փալասանեան, Տէրենց (թժ. Յ. Շիշմանեան), Տիգրան Երկաթ, Արփիար Արփիարեան, Ստեփան Եազըճեան, Արիս Իսրայէլեան, Բարսեղ Շահպազ, Դանիէլ Վարուժան, Ահարոն Տատուրեան, Դերենիկ Տէմիրճեան, Հրաչ Բոջարեան:

ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ (թատերագիր եւ դերասան).

Սրապիոն Հէքիմեան, Ստեփան Էքշեան, Էմմանուէլ Եսայեան, Դաւիթ Թրեանց, Մկրտիչ Այարեան, Յովհաննէս Աճէմեան, Եսայի Եսայեան, Յովհաննէս Եսայեան, Տիգրան Տոմինեան, Յովսէփ Եազըճեան, Մինաս Մինասեան, Պետրոս Ադամեան, Տիգրան Փէշտիմալճեան, Արմէն Արմէնեան, «Իշխան» Բաղրատոփ, Գրիգոր Լաքքա, Վահրամ Փափազեան:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Սաքըզ Յովհաննէս փաշա, Զրաքեան Եաղուպ Արթին փաշա, Միքայէլ Փորթուգալեան, Զօր. Կարապետ Պագրըկեանեան, Յովսէփ Մելգոնխան, Կարապետ Գարագաշ, Գրիգոր Պուրգլեան, Արամ Երամ, Գրիգոր Սինապեան:

ՆԿԱՐՉԱԿԱՆ

Յակոբ Տամատ, Երուանդ Ոսկան, Յովհ. Այվազովսկի, Արսէն Շապանեան, Մելգոն Տիրացուեան, Պետրոս Մարիմեան, Խաչար Շահին, Կարապետ Ադամեան, Յակոբ Փափազեան (արձանագործ), Յարութիւն Աճէմեան, Զիկ (Խաչիկ Տամատեան), Աղեքսանդր Սարուխան:

ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ

Վահրամ Սիմաճեան, Դաւիթ Դուլֆեան, Խաչար Մանաս, Գուրգէն Ալէմշահ:

Ու մինչեւ այսօր Մխիթարի յաջորդները կը շարունակեն իր ծրագիրը... ազգին սէրը հայ սրտերուն մէջ քանդակելու նուիրական գործը:

Մխիթար եւ իր յաջորդները արժանի են մեր անվերապահ գնահատանքին, համակրանքին եւ քաջալերութեան: Կարելի է ըսել նոյնիսկ՝ եթէ ապրէին մնացած ըլլային Մխիթարի միւս բազմակողմանի աշխատանքները եւ մնար միայն իր դաստիարակչական գործը, այդ բաւ էր զինքը դասելու հայ համաստեղութեան մէջ իբրեւ ամենապայծառ եւ ամենափայլուն աստղերէն մէկը:

Ան, եւ իր յաջորդները, հայ սերունդներու ջամբեցին ազգային աւիւն:

Ա՛յս էր Մխիթարի եւ իր միաբանութեան գլխաւոր դերը: Եւ այս միջոցով՝ անոնք անկիւնաքարը դրին մեր ազատագրութեան շարժումին: Ուրիշներ յետոյ այդ հաստատուն անկիւնաքարին վրայ կերտեցին եւ բարձրացուցին այն կոթողը որ անխուսափելիօրէն հասաւ իր գագաթնակէտին, որ էր հայ անկախութիւնը:

•

Յուսանք որ Մխիթար Աբբահօր ծննդեան 300–ամեակին առթիւ՝ Մխիթարեան վարժարան մը հիմնուի նաեւ Հիւսիսային Ամերիկայի մէջ:

[illegible]…

(ԱՆՑՔԵՐ ՈՒ ԱՆՁԵՐ)

ԾՆՆԴԵԱՆ ԵՐԵՔՀԱՐԻՒՐԱՄԵԱԿ ՄԽԻԹԱՐ ՍԵԲԱՍՏԱՑԻԻ (1676–1749)

•

Բախանձայական իր ձեռնադրութենէն ետք՝ Մխիթարի մէջ հետզհետէ կը բունկի տենչը հաւատքի եւ գիտութեան անխոնջ ծարաւով պայմանաւոր միաբանական կեանքի մը:

Երջապատէն թելադրուող տենչ մըն էր ասիկա, այդ օրերու մեր եկեղեցականութեան տխուր բարքերուն ի տես, անոնցմէ ոմանց շահախնդրական եւ աշխարհիկ հակումներուն իբր հակազդեցութիւն:

Օրուան մտայնութենէն եւ այլամերժական տրամադրութիւններուն ծանօթ մարդոց համար դժուար չէ ըմբռնել հետեւաբար, որ ինչո՛ւ, առաջին օրէն իսկ, Մխիթար ընդդիմութեանց, խոչընդոտներու եւ թշնամութեանց բախեցաւ:

Սիմոն Վրացեան, Մխիթար աբբահօր մահուան երկուհարիւրամեակին առիթով (1949) գրի առած իր յիտադարձ մէկ ակնարկին մէջ պարզելով ԺԷ.–ԺԸ. դարերու հայ կեանքը յուզող կրօնական վէճերու եւ բախումներու էութիւնը, նոյնիսկ ընդհարումները, «*Մխիթար եւ իր ժամանակը*» խորագրին տակ կը հաստատէ.

— «Վաղուց ասուած է, թէ հալածել նշանակում է տարածել: Բռնի ուժով եւ հալածանքներով կարելի չէ մի գաղափար սպանել: Այդ կենսունակ զօրութեան կարելի էր հակազդել միայն համարժէք կենսունակ ուժով՝ որից զուրկ էր ժամանակի հայ հոգեւորականութիւնը:

«Ծի՛շդ է, կային անհատներ որոնք գիտակցում էին Հայ. Եկեղեցուն սպառնացող վտանգին եւ փորձեր էին անում հակազդելու այդ վտանգին. բայց ժողովրդի եւ բարձր դասերի մեծամասնութիւնը զուրկ էր գիտակցութիւնից: Դիւրըմբռնելի եւ հեշտ գործադրելի զէնքը հալածանքն էր, ճնշելի եւ աններելի միջոցներով:

«Այսպիսի մռայլ եւ անհրապոյր պատկեր էր ներկայացնում հայ իրականութիւնը, երբ ԺԷ. դարի վերջերում գործօն կեանքի ասպարէզ իջաւ երիտասարդ Մխիթարը»: (*Տե՛ս* «*ԳԵՂՕՆԻ*» — յուշարձան Մխիթար աբբահօր մահուան Բ. դարադարձին, 1749–1949, *Ս. Ղազար, Վենետիկ*, *էջ* 42, 43):

Միաբանական ուխտ մը հաստատելու իր մտածումը Սեբաստիոյ մէջ իսկ կը բախի գերագրգիռ հակառակորդներու ընդդիմութեան: Այնտեղ անհատապէս իրեն համախոհ եկեղեցականներ կային, սակայն չկար նպաստաւոր ընդհանուր մթնոլորտ, ենթահող: Հալածանքի ալիք մը կը բարձրանայ իր դէմ եւ կը հարկադրէ զինք նայուածքը ուղղելու այս անգամ Պոլիս՝ ուր պիտի կարենար իր ծրագիրը պարզել շրջանի ազատախոհ եկեղեցականներէն խաչատուր վարդապետի:

Դժբախտաբար, այստեղ եւս չեն իրականանար իր յոյսերը, մասնաւորաբար նիւթական դժուարութիւններու եւ զանազան այլ անպատեհութեանց հետեւանքով: Պոլսոյ մէջ իրեն միանալու կու գայ Սեբաստիոյ համախոհներէն Յովհաննէս անուն երիտասարդ մը. նո՛յն համակրանքով իրեն կապուած էին ուրիշներ: 1697ի Սեպտեմբերին, Մխիթար կ'որոշէ երկու գաղափարակից աշակերտներու հետ ուղեւորիլ գաւառները, այս անգամ այնտեղ աջակիցներ գտնելու ակնկալութեամբ:

Յաջորդական իր նոր հանգրուանները կ'ըլլան Սամսոն, Մարզուան, Ամասիա եւ Կարին: Անձնական համակրանք եւ յարգանք ներշնչելով հանդերձ իր ուղեւորութեան բոլոր գլխաւոր կեդրոններուն մէջ, չի յաջողիր իր ծրագրին գործնապէս աջակցելու տրամադիր տարրեր գտնել: Երջան մը կը մնայ Կարնոյ Կարմիր վանքին մէջ, ուր վանական առաջնորդ Մարգար եպիսկոպոսէ կ'ընդունի վարդապետական գաւազանի իրաւունքը, եւ 1700ի Յուլիսին կը վերադառնայ Պոլիս:

Համոզուած էր այլեւս, թէ զուր էր միաբանական իր ծրագրին շուրջ բոլորել մարդիկ՝ որոնք զոհացած էին տիրող կացութեամբ եւ հորիզոն չունէին: Կը մնար նոր ու յանդուգն քայլով մը մարմին տալ իր մտածումին:

Արդարեւ, 1701 Սեպտեմբերի 8ին, ցանցառ իր հետեւորդներով առանձնանալով Բերայի տուներէն մէկուն մէջ, հիմը կը դնէ Միաբանութեան՝ որուն առաջին որոշումը կ'ըլլայ անցնիլ Մորէա (Յունաստան, Պելոպոնէս), որ Վենետիկեան Հասարակապետութեան իշխանութեան տակ կը գտնուէր այդ օրերուն:

Հակառակ յարուցուած նոր դժուարութիւններու, Մխիթար եւ իր միաբանակից աշակերտները կը յաջողին անցնիլ Մորէա, ուր իրաւունք կը ստանան Մեթոն քաղաքին մէջ 1706ին հաստատելու մենաստան մը, ապա նաեւ (1708ին) եկեղեցի մը:

Կարճատեւ կ'ըլլայ սակայն միաբանութեան կեանքը այստեղ: Կը ծագի Վենետիկեան–Օսմանեան պատերազմը ու Մխիթար եւ իր ուխտակիցները կը հարկադրուին ապաստանիլ Վենետիկ:

(2) Մ.

ԾԵՐԱԿՈՅՏԱԿԱՆ ԱՊՈՒՐԷՋՔ ՆԱԽԱԳԻԾ ՄԸ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑ ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ԾԵՐԱԿՈՅՏԻՆ ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՕԳՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

•

Ծերակուտական Ճէյմս Ապուրէզք (Դեմոկրատ, Սաութ Տաքոթա) պաշտօնապէս, երէկ, Ծերակոյտին ներկայացուց նախագիծ մը՝ մարդկայնական զգացումներէ թելադրուած Լիբանանի ընծայելի օգնութեան կապակցութեամբ:

Ծերակուտական Ապուրէզքի նախագծի թիւն է Տ2941: Ծերակուտականը՝ լիբանանցի ծագումով, անհրաժեշտ աշխատանքները կը տանի որպէսզի նախագիծը իւրացուի Ծերակոյտին կողմէ:

Հաւաստի աղբիւրներու համաձայն ծերակուտականին դիմումը լուրջ քննութեան առարկայ կը դառնայ ամերիկեան ծերակուտական շրջանակներու կողմէ:

Ծերակուտական Ապուրէզքի մօտիկ շրջանակներ կը յայտնեն թէ Միացեալ Նահանգներու կառավարութիւնը մարդասիրական զգացումներէ թելադրուած պէտք է գործնական քայլեր առնէ օգնութեան գործը կազմակերպելու նպատակով:

Ծերակուտական Ապուրէզքի նախագծի մանրամասնութիւնները կը յայտարարուին շուտով:

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՕԳՆՈՒԹԻՒՆԸ ԼԻԲԱՆԱՆԻ ԱՂԷՏԵԱԼՆԵՐՈՒՆ

Պէյրութի Ամերիկեան համալսարանի վարչութիւնը կը յայտարարէ, թէ Ամերիկեան կառավարութեան տրամադրած կէս միլիոն տոլարի գումարով, հարիւր թրն դեղեր, եւ բժշկական խիստ անհրաժեշտ իրեղէններ ստացուած են Ամերիկայէն, եւ բաժնուած Լիբանանի հիւանդանոցներուն. — Մաքասէտ, Պարպիր, Ս. Ճորճ, Օթէլ Տիէօ, Պաղեստինեան Կարմիր Մահիկ, Ս. Ժոզէֆ, Պէյրութ Հիւանդանոց եւ Լիբանանեան Հիւանդանոց: Ամերիկեան Հիւանդանոցը եւս, որ վիրաւորներու մեծ թիւ մը կը խնամէ, ստացած է մաս մը այդ նիւթերէն:

Առաքումները սկսած էին 1975ի Նոյեմբերին:

ՆԻՔՍԸՆ ՉԻՆԱՍՏԱՆ ՀՐԱՒԻՐՈՒԱԾ Է

Նախկին նախագահ Ր. Մ. Նիքսըն չին կառավարութենէն հրաւիրուած ըլլալով, ամսոյս 21ին պիտի երթայ Փեքին: Այցելութիւնը «անձնական» կը նկատուի, թէեւ պ. Քիսինճըր ըսաւ, թէ յուշագիր մը պիտի ղրկէ պ. Նիքսընի, զանազան հարցերու մասին, որոնք հաւանօրէն խօսակցութեան նիւթ դառնան, չին ղեկավարներու հետ:

ՄԽԻԹԱՐ ՀԱՆՃԱՐԸ

(Շար. էջ 2–էն)

մանաւանդ ապագայ հայ սերունդներուն համար:

Բայց պէտք չունինք զինք բաղդատելու օտար ուեւէ միջազգային դէմքի մը հետ. Մխիթար ծնաւ հայ, ապրեցաւ որպէս հայ,, պայքարեցաւ ու գործեց հայութեան համար: Անիկա աշխատեցաւ որ Հայուն բոլոր առաքինութիւններն ու հարըստութիւնները վերապրին: Որպէսզի՝ Հայոց հաւատքը, լեզուն, գրականութիւնը, հայրենիքի սէրը, նաեւ սէրը՝ իր ժողովուրդին ծառայելու, զօրանան, զարգանան ու մնան անաղարտ: Անիկա ունէր նաեւ չինելու շնորհը, առանց յուսահատելու: Որովհետեւ Մխիթար կը կրէր հայկական հանճարը:

Եւ Մխիթար մեծ է նաեւ անով որ իր ամբողջ հանճարը ի սպաս դրաւ իր ցեղի վերածնունդին, իր ցեղի յաւիտենականութեան: Եւ հասնելու համար իր նպատակին՝ գեղեցիկին, ազնիւին, լոյսին, հայրենասիրական շէնքին, անիկա տարաւ անընդհատ ու հսկայական պայքար՝ արգելքներու եւ նախանձի դէմ, ներքին ու արտաքին հուժկու թշնամիներու դէմ, առանց նիւթական միջոցներու, առանց հասարակական աջակցութեան, մի միայն բարոյական հմայքով:

Այսպէս, առանց տարակուսութեան մը կարելիութեան, մեր պատմութիւնը կ'ընդունի եւ պիտի ընդունի, թէ Մխիթար Աբբահայրը եզական դէմք մըն է, արտակարգ կարողութիւն մը՝ կամքի եւ զոհողութեան, նաեւ հզօր միտք մը հեռատեսութեան: Անիկա երբեք չի կորսնցներ իր մեծութենէն եթէ ծառայած է թիւով փոքր ժողովուրդի մը, փոխանակ իր հանճարը ի սպաս դրած ըլլալու աշխարհակալութեան մը փառքը տարածելու: Ուստի, աւելի պաշտելի, առաւել եւս հմայիչ պիտի երեւան մեզի՝ տարիներու եւ դարերու ընդմէջէն, իր դէմքը, իր կամքը, իր սէրը հանդէպ հայ ժողովուրդին, եւ վերջապէս, իր գործը՝ որ տակաւին կ'ապրի ու կը լուսաւորէ իրմէ երկու հարիւր տարի յետոյ ալ, եւ պիտի ապրի Հայութեան հետ առընթեր:

Ահա թէ ինչո՛ւ ես իր մէջ տեսայ հայ հանճարը: Եւ ամէնէն լուսաւոր դէմքը՝ Սահակէն եւ Մեսրոպէն յետոյ:

ՄԱՀԱԶԴ

Սրտի դառն կսկիծով կը ծանուցանենք մեր սիրեցեալ եղբօր եւ ազգականին՝

ՎԱՀԷ (ՀԷՐԻ) ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ–Ի

(ՊՈԼՍԵՑԻ, 75 ՏԱՐԵԿԱՆ)

մահը, որ տեղի ունեցաւ Հինգշաբթի, Փետրուար 5, 1976ին:

Մարմինը հանգչեցաւ Dacher Sharp *մեռելատան մէջ,* 525 45th St., Union City, N.J.

Յուղարկաւորութեան արարողութիւնը տեղի ունեցաւ Շաբաթ, Փետրուար 7, 1976ին, մեռելատան մէջ:

Փոխան ծաղկեպսակի նուէրներ պիտի ընդունուին ի նպաստ Հայ Տան (Էմըրսըն, Ն.Ճ.), 70 Մէյն փողոց, Նիւ Ճըրզի, եւ Սեբաստիոյ Վերաշինաց Միութեան:

Ազգականներ եւ բարեկամներ թող զայս ընդունին որպէս մահազդ:

ՍԳԱԿԻՐՆԵՐ.— ՔՈՅՐԸ՝ ՏԻԿ. ԶԱՐՈՒՀԻ ԵՂԻԿԵԱՆ, 1009 Rutger Street, Utica, N.Y. 13501, *ՔԵՌԱՅՐԸ՝ ԱՐՄԵՆԱԿ ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ* 25 Lenox Street, Graston, N.J. 07106, *ՄՕՐԵՂԲՕՐ ԱՂՋԻԿԸ՝ ՏԻԿ. ԹՈՒԹՈՒՇ ՄԻՆԱՍԵԱՆ (ԼՈՆԿ ԱՅԼԸՆՏ, Ն.Ե.):*

«ՅԻՒՐՍՆ ԵԿ ԵՒ ԻՒՐՔՆ ԶՆԱ ՈՉ ԸՆԿԱԼԱՆ»...

(Շար. էջ 2–էն)

այս գեղերումները: Կրօնական զգացումը իր տեղը ունէր անկասկած: Դարը այդպէս էր. կրօնն էր իշխում մարդկանց մտքերի եւ հոգիների վրայ: Բայց եթէ Մխիթարի հետապնդածը միայն ճգնութիւնն ու նահատակութիւնը լինէր հոգեկան փրկութեան համար, նա պէտք պիտի չունենար վաճառականի տարազով ծպտուած Եւրոպա փախչելու: Կը մնար Հայաստանում, ուր ամէն կարելիութիւն կայ կրօնական ճըգնութեան եւ, մանաւանդ, նահատակութեան:

Ի բնէ օժտուած մտաւոր եւ հոգեկան բարձր առաքինութիւններով, որոնող ու հետախոյզ մտքի տէր, եռանդուն ու գործունեայ, նոր տեսիլքներով ներշնչուած՝ Մխիթար չէր կարող հաշտուել հայութիւնը պատող խաւարի հետ: Թէ՛ ծննդավայրում, թէ՛ իր թափառումների միջոցին, ամէն տեղ, Հայաստանն ու հայ ժողովուրդը նրան ներկայանում էին անպատում խեղճութեամբ: Նրա զգայուն հոգին, բնականաբար, պիտի ապրէր համատարած թըշուառութիւնից: Եւ նրա միտքը սկըսում է ելք որոնել: Ո՞ւր է փրկութիւնը այս անհանդուրժելի վիճակից:

Որպէս կրօնական զգացումով տարուած մարդ, նա, ի հարկէ, ամենից առաջ եկեղեցու մէջ պիտի փնտռէր ելքը: Դրա համար է նա յանձն առնում Էջմիածնի առաքելից կեանքը: Նոյն նպատակով գնում է Սեւան, ապա՝ Բասենի վանքը, ապա՝ Կարին, ապա՝ ուրիշ վայրեր: Եւ ամէն տեղ միեւնոյն ողբերգութեան է հանդիպում՝ տգիտութիւն, անբարեկարգութիւն, մտքի եւ հոգու գոսացում, բարքերի անկում:

Ուրիշ մէկը կարող էր յուսահատուել եւ ձեռք քաշել ամէն բանից, բայց Մխիթար այդ նկարագիրներից չէր: Իր կեանքի պատմութիւնը ցոյց է տալիս, որ նա մեծ վճիռների, անյողդողդ կամքի եւ յարատեւ պայքարի ընդունակ անհատականութիւն էր: Նա որոշել էր լուսաւորութեան կենտրոն հիմնել ու նրա միջոցով վերածնութեան մղել հայութիւնը: Եւ ամէն դուռ բախեց, բոլոր հնարաւոր միջոցներին դիմեց հայկական միջավայրում հաստատելու իր երազած կենտրոնը: Եւ երբ համոզուեց, որ հայ հողի վրայ եւ հայկական եկեղեցու միջոցով անհնար է հասնել ցանկալի նպատակին, աչքերը դարձուց եւրոպական խաղաղ միջավայրին:

«Յիւրսն եկ եւ իւրքն զնա ոչ ընկալան...»: Հայկական միջավայրը դեռ պատրաստ չէր իւրացնելու եւ իր ծոցում տեղ տալու Մխիթարի գաղափարներին: Մխիթար անհաղորդ չէր միսիոնարների գործունէութեան եւ չէր կարող չազդուել նըրանցից իր որոնումների ընթացքին: Նրա սուր տեսողութիւնը ցոյց տըւեց նրան, թէ ի՛նչ մեծ կարելիութիւններ կը բացուէին՝ յարելով նըրանց իր հիմնական նպատակին, ազգային վերածնութեան հասնելու համար: Եւ կեանքը ապացուցեց, որ նա չէր սխալւում:

Այսօր այլեւս զուր է վէճը այն մասին, թէ ո՞վ է իսկական հայը՝ լուսաւորչակա՞նը, կաթոլի՞կը, բողոքակա՞նը: Րաֆֆին աւելի հեռու էր գնում. մահմեդականութիւն ընդունածն էլ նրա աչքին տարբերութիւն չունէր կրօնական միւս յարանուանութիւնների պատկանողից: Հայը հայ է բոլոր պայմաններում՝ անկախ իր կրօնական դաւանանքից, ընկերային դիրքից կամ քաղաքական համոզումից: Եւ երբ Մխիթար ասում էր, թէ «կը սիրեմ ազգս եւ կը սիրեմ անոր օգտին աշխատիլ» ու միաժամանակ՝ «ըստ ամենայնի կը հպատակեցնեմ ինքզինքս Հռոմայ գահուն հնազանդութեան» ազգային գաղափարի հանրապարտադիր այդ սկզբունքն էր արտայայտում:

Մխիթար Սեբաստացի մեծ հայը՝ բնական ծնունդն էր իր ժամանակին եւ հայութեան ազգային – քաղաքական պայմաններին: Եթէ տարբեր լինէին ժամանակի հանգամանքները, եթէ Հայաստանն ու հայութիւնը այլ վիճակ ներկայացնէին, Մխիթարի հանճարն էլ ուրիշ ձեւով կ'արտայայտուէր: Իր ժամանակի պայմաններին եւ ոգուն համեմատ նա դարձաւ մի մեծ Միաբանութեան հիմնադիրը, որ նախախնամական դեր կատարեց հայ ժողովրդի ազգային վերածնութեան գործում: Եւ քանի կանգնած է Հայոց ազգային Տունը, որ անշուշտ կանգնած պիտի մնայ միշտ, Մխիթար Աբբահօր անունը պիտի յիշուի պաշտամունքով եւ Մխիթարեան Միաբանութիւնը պիտի ապրի որպէս հոյակապ կոթող Մխիթարի մեծագործութեան:

Պօսթըն

ՏՈՂԵՐ

(Շար. էջ 1էն)

ջին պատմութեան եզակի դէմքերէն մէկը:

Աղքատ, հիւանդ, անօգնական ու յաճախ հալածական, այս մեծ Մարդը՝ Մխիթար, բոլոր ժամանակներու համար ներշնչող դէմք մը կը մընայ, եւ իր օրինակը կը հրահանգէ մեզ, այսօ՛ր իսկ.

— Ո՛չ մէկ պայման, ո՛չ մէկ կացութիւն այնքան դժուար է, Հայ Մշակոյթին, Գիրին ու Գրականութեան չծառայելու համար:

... Ականջ ունի՞նք սակայն լսելու իր կեանքէն բխող այս յաւերժական ճշմարտութիւնը, այսօր իսկ, երբ կը տօնենք իր ծննդեան երեքհարիւրամեակը:

Ունի՞նք...

ԳԻՍԱԻՈՐ

ՄԵԾԱՐԱՆՔ՝ ՀՍԿԱՅԻՆ

(Շար. էջ 1–էն)

բառգիրք, փոքր միւս եւս, եւ խրրնացեալ ի վայելչութենէ լեզուն մեր վեր ի վայր կործանիւր»:

Բայց Մխիթար հայ լեզուին գոյութեան վտանգէն զատ կը նշմարէ ուրիշ աղէտ մըն ալ. «Քանզի դէպ եղեւ ազգին մերոյ յաղագս վտարմամբ բնակելոյ ի պէս պէս օտարոտի աշխարհս՝ խօսիլ բազմազան լեզուօք, եւ ի բարբառս հայկականս զանհամար բառս այլազգականս, իւրաքանչիւր զազգին՝ յորոյ աշխարհին բնակի»:

«Վասն որոյ բնակիչք միոյ գաւառի՝ ոչ հասկանան զբարբառ միւսոյ գաւառի, զոնէ ըստ մասին»:

«Յոմանս այնչափ է եղծեալ, մինչ զի ոչ երեւին հայերէն խօսիլ, այլ իբրեւ զխուժ եւ զդուժ ընդ օդս բարբառիլ»:

Այս աղէտին դէմ կանգնած, Մխիթար կը յօրինէ Բառգիրք մը «յաղագս ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ»: Եւ հարկ կը տեսնէ բացատրել «զայն միայն զբարբառ, որ է ամենեցուն հասարակ», իբրեւ ընդհանրական լեզու:

Լեզուի միութեան գաղափարը, որ հիմն է ազգային միութեան, իրեն կը թելադրէ նաեւ գովքն հիւսել Հայկազեան լեզուին, յիշատակելով անոր 12 գերազանցիկ յատկութիւնները: Եթէ Մխիթարեան կոչուելու բախտն ու պատիւը վիճակուած ըլլային ինձ, պիտի ուզէի ամբողջովին աշխարհաբարի թարգմանել եւ հրատարակել, իբրեւ առանձին գըրքոյկ, Մխիթարի Բառգիրքին յառաջաբանը, որ թանգարան մըն է քերականական, ստուգաբանական, լեզուաբանական, համայնագիտական ծանօթութեանց եւ հայրենասիրական թրթռացումներու: Կ'արժէր նաեւ մէկիկ մէկիկ յիշատակել, այդ գրքոյկին մէջ, այն տառապանքներն ու զոհողութիւնները, զորս Մխիթար յանձն առաւ՝ կառուցանելու համար իր կոթողական գործը, Հայկազեան Բառգիրքը, յօրինակ անոնց՝ որ ոչինչ կու տան մեր ժողովուրդին, բայց շատ բան կը պահանջեն այդ նոյն ազնիւ ժողովուրդէն, յօրինակ անոնց՝ որ չեն գիտեր թէ կոչումն ի՛նչ է, երբ հարկ կ'ըլլայ կեանքի շապիկն իսկ ծախել՝ բան մը աւելի տալու համար այս ժողովուրդին:

Բայց եթէ չեմ կրնար կատարել այդ աշխատանքը, կ'ուզեմ գէթ մեծարանքի իմ այս պարզուկ տողերս զարդարել Սեբաստացի մեծ Հայուն ընծայաբերութեան գոհար խօսքերով:

Մխիթար ահա թէ ի՛նչպէս կը խօսի հայ ժողովուրդին հետ. «Խոնարհամիտ սրտիւ ընծայեմ քեզ զպտուղ բազմամեայ աշխատութեանս՝ նուէր սիրոյ. զի ցանկալի է ինձ յինէն առնուլ եւ քեզ տալ, եւ որոց քում սակի են, վասն զի որ ինչ իմ է, քոյ է, եւ որ ինչ քո, իմ: Վասն որոյ եւ ծառայելս իմ քեզ՝ պարծանք են ինձ»:

Այս խօսքերը ինծի կը յիշեցնեն Հռութի խօսքերուն քաղցրութիւնը (Գլ. Ա. 16): Եւ կամ Աւետարանին հետեւեալ սքանչելի պարբերութիւնը. «Եւ որ ինչ իմ է՝ ամենայն քո է, եւ որ ինչ քո է՝ այն իմ է, եւ փառաւորեալ եմ ի նոսա» (Յովհ. Գլ. ԺԷ. 10): Ի՛նչ անճառելի սէր է այս հանդէպ հայ ժողովուրդին:

Մեծարանքի այս տօնական օրերուն, իմ միտքս կ'իյնայ Եղիշէ Դուրեանի հայցը Օշականի սուրբէն, այր-բեն-գիմի դասի մը համար: Հետեւողութեամբ Դուրեանի, ես պիտի խնդրէի Մեծն Մխիթարէն որ ներշնչէր զիս իր կամքով, իր անձնուրացութեամբ, իր հմտութեամբ, իր հանճարով: Մինչ իր գործին առջեւ երախտապարտ ու հիացիկ կ'երգեմ.

Տուր նման փառս սրտի լրիւ,
Որ յաջողեաց զայս շնորհիւ,
Զի թէ չէր նա, էաք խոհիւ
Անշահ 'ւանպէտ յաւիտենի:

Հ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՀԵՌԱՁԱՅՆ (617) 426-8479

ԸՆԿԵՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

ՓԵՏՐՈՒԱՐ 15, ԿԻՐԱԿԻ

Հ.Յ.Դ. Ռոքպիկըրի ԿԱՐՕ կոմիտէի, առաւօտեան ժամը 11.30–ին, եկեղեցւոյ ԹՈՐՈՍ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ սրահին մէջ:

ՓԵՏՐՈՒԱՐ 15, 1976

Հ.Յ.Դ. Մեծագոյն Տիթրոյիթի կոմիտէութիւններու (Անդրանիկ, Սեպեուհ, Ազատամարտ, Վուստր Ուիլսըն, Գէորգ Չաւուշ) ընկերական ընդհանուր ժողով, կէսօրէ ետք ժամը 1–ին, Տիրպորնի Ս. Սարգիս եկեղեցւոյ սրահին մէջ:

ԳԱՆՁԱՍԱ ԳԱՆՁԱՍԱ

Հ.Յ.Դ. ՄՈՆԹՐԷԱԼԻ ՄԻՀՐԱՆ ՓԱՓԱԶԵԱՆ ԿՈՄԻՏԷՈՒԹԵԱՆ ՁԵՌՆԱՐԿՆԵՐ

ՓԵՏՐՈՒԱՐ 13, 1976, ***ՈՒՐԲԱԹ***, երեկոյեան ժամը 9–10.30, ընկերական ժողով: ժամը 10.30–ուշ գիշեր, Փետրուար 18ի տօնակատարութեան խրախճանք: Կը խօսի՝ ընկ. ԳԷՈՐԳ ՏՕՆԱՊԵՏԵԱՆ:

ՓԵՏՐՈՒԱՐ 14, 1976, ***ՇԱԲԱԹ***, *երեկոյեան ժամը* 7–9, դասախօսական ասուլիս: Նիւթ՝ *Թուրքիա վերջին տասնամեակի ընթացքին*: Դասախօս՝ ընկ. ԳԷՈՐԳ ՏՕՆԱՊԵՏԵԱՆ: ժամը 9–էն ուշ գիշեր խրախճանք:

Վերոյիշեալ ձեռնարկները տեղի պիտի ունենան Մոնթրէալի Ահարոնեան սրահին մէջ:

ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐ՝

ԳՈՒՐԳԷՆ ՄԽԻԹԱՐԵԱՆԷ

(Շար. էջ 3–էն)

մինչեւ Վարուժանը, Թէրզեաններէն մինչեւ Արփիարեանները, միայն մտքի մարդիկը յիշելով:

Այսպէս պատկերացնելով, Մխիթարի գործը կը հանդիսանայ համազգային գործ մը, մշակութային արտադրութեան եւ ինքնուրոյնութեան գործ մը, ինչպէս Սահակինն ու Մեսրոպինը եղաւ, ինչպէս Իսրայէլ Օրիին եւ իր գործակիցներուն փորձեց ըլլալ, ինչպէս հայ յեղափոխական շարժումինը եղաւ: Յեղափոխութիւն մը չէր իրը, բայց դէպի յեղափոխութիւն առաջնորդող հզօր շարժում մըն էր: Առաջնորդութիւն մը, որ կը շարունակուի դեռ, երկու դար ետքն ալ:

Մխիթարեաններու գործը, նախատեսուածէն շատ աւելի, մեզի կը ներկայանայ փարոսի մը պատկերով, որ հեռաւոր ու խաղաղ կղզիէ մը կը ճառագայթէ, ուղեցոյց ըլլալով մեր մտքի նաւերէն շատերուն, որոնք մութին ու մշուշին մէջ կը խարխափէին, շրջապատուած բազմազան խութերէ, հին ու նոր դարերէն: Կրնա՞նք չյիշել անոր, երբ մթութեան ու շփոթի առջեւ գտնենք մենք մեզ:

Ո՞վ աւելի շատ իրաւունք պիտի ունենար Հայ Միտքն ու Մշակոյթը ներկայացնելու պատուով ու ամբողջական կերպով, քան Մխիթարեանները, համաշխարհային մշակութային շքահանդէսի մը մէջ: Կրնա՞նք հպարտ չըլլալ իրենց երկհարիւրամեայ փառաւոր գործով. կրնա՞նք մանաւանդ երախտապարտ չըլլալ:

Կա՞յ աւելի արտառոց երեւոյթ, քան այն՝ որ Միաբանութիւն մը, հայ կեանքի աւէրածութեան մէջ, երկուքուկէս դար կը պահէ իր գոյութիւնն ու գործունէութիւնը:

Միաբանութիւն մը, որ աղօթքի պահերէն դուրս, ժամանակ կը գտնէ մտքի երկարատեւ պահերու ալ նըւիրուելու. մարդկային նսեմ տկարութիւններու եւ հակամարտութիւններու մէջէն, կը բարձրանայ ստեղծագործութեան բարձունքները. մտքի աշխատանքը հաճոյք, վայելք կը դարձնէ, հին ձեռագիրներու վրայ հակած՝ պլպլուն ճրագի մը լոյսին յաճախ, երբ հեռուն, պատուհաններէն դուրս կը շողշողայ Ադրիականի թագուհին...

Մարդիկ անոնք, որոնք գիտցած են հրճուիլ բառով մը կամ հայրենաշունչ քերթուածով մը, որոնք կրնան հպարտանալ թուականի մը ճըշգումով կամ պատմական դէպքի մը ստուգումով:

Քի՞չ բան է այս հոգեբանութեան ստեղծումը: Հայը նման երեւոյթ ճանչցած է միայն մէկ անգամ, բայց 12 դար առաջ, ան ալ հրաշքի հետ խառնուած:

Մեր օրերուն, ուր հրաշքներ չեն ըլլար այլեւս, իրողութիւնները, իրենց մեծութեան ու շքեղութեանը մէջ հրաշքի կը փոխուին:

Մխիթարեաններու գործը հրաշքի պէս բան մըն է, ի՛նչ վարագոյր ալ ձգենք մեր աչքերուն կամ մտքերուն վրայ:

Վկայ՝ մեր աշխարհացրիւ ժողովուրդին սիրտերը, որոնք լի են երախտագիտութեամբ ու երջանկութեամբ, անմահ ու անհուն գործի մը առջեւ:

Մարտ 25, 1950. Պօսթըն

The ARARAT
ARMENIAN RESTAURANT
ԱՐԱՐԱՏ
COLORFUL ATMOSPHERE
SUPERB CUISINE
SHISH KEBAB · LAMB STEAK · MOUSAKKA etc.
"Indecently delicious"
Major credit cards
4 EAST 36th ST., N.Y.C. MU-6-4622

EDWARD D. JAMIE
JAMAKORDZIAN
National Memorial Chapel, Inc.
Burials & Cremations
(212) 461-2660
141-26 Northern Blvd.
Flushing, N. Y. 11354
(near Parsons Blvd.)
PARKING
Service-Any Distance-Any Hour